

Zeitschrift: Romanica Raetica : perscrutaziun da l'intschess rumantsch
Band: 13 (1998)

Artikel: Historia, lungatg e cultura
Kapitel: Hans Erni, il campion della canzun romontscha
Autor: Maissen, Alfons
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-858963>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 07.10.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

17. Hans Erni, il campion della canzun romontscha

25 de december 1867–15 d'avrel 1961

A handwritten signature of Hans Erni in a cursive script. The signature is written in dark ink and features a long, sweeping underline that extends to the right.

Gion Antoni Huonder ei morts 1867 ella vegliadetgna de 43 onns, quasi emblidaus, auter che d'enzacons amitgs. Il medem onn nescha a Trin, il di de Nadal, *Hans Erni*. Omisdus serevelan de svegliai mattets. Els vegnan tarmess a scola. Erni ei 1887 gia scolast a Trin, Huonder igl atun 1848, suenter studis gim-

nasials ed universitars, sestabilius sco schurnalist e politic a Cuera. Omisdus eran stai in mument egl jester, Huonder a Paris pervia dil lungatg franzos, Erni viers Vaniescha pervia dil talian e per la musica. In sco l'auter fuss buca staus cuntrararis a persistenza e carriera jastra, mo in sco l'auter tuorna! Las relaзиuns europeas, sco era las grischunas, eran diversas per ils dus, era ils motivs de lur retuorn en patria.

Huonder rumpa en giuvens onns, suenter biebein in onn de sforzs, cun sia clamada, cun siu contuorn, cun sesez. Hans Erni ei segirs de sia via, decidivs, va dall'acziun alla realisaziun pratica d'incumbensas precisas. Huonder ei indecis, lai tgunsch mover, ferton che Erni semova, camina enviers ina treidubla acziun: quella dil scolast e d'educatur dil pievel, dil schurnalist e sribent romontsch, finalmein quella dil componist ed expert en musica, d'in versau editur de cudischs de canzuns.

Hans Erni percuora il palancau de tuts ils uffecis de siu vitg e dil circuit, observa el dretg mument la necessitad de batter per il manteniment della viarva e della canzun romontscha, scriva senza cal, instruescha scolaresca e pievel, diregia chors, propaghescha cultura, daventa president dell'uniun de cant sursilvana, della Ligia Grischa. Las ediziuns de canzuns, sias composiziuns romontschas, van tras vitgs e valladas. Il success, igl engraziament davart cantadurs, auditori e pievel, accompogna il campiun della canzun romontscha tochen viaden els 90. Huonder ei spert staus satraus ed emblidaus. Il *componist* Erni ed il *poet* Huonder seconfruntan spirtalmein en plaid e canzun pér entuorn la midada dil tschentaner, a renum comunabel! Ils dus, schi differentes de tempras e caracter, s'entaupan, creond en unitad la canzun la pli sursilvana: *Il pur suveran!*

Nos dus giubilars, Huonder ed Erni, ein vivi in suenter l'auter. Per Huonder ein las duas poesias fatgas els 1860 dil 19. tschentaner: *La Liga Grischa* ed *Il pur suveran*, l'enorma concentraziun poetica della fin de sia veta. Per Erni ei la composiziun de: *Il pur suveran*, ina epusoda enteifer sia enorma producciun litterara e compositorica. In niev patertgar heroic e patriotic, ensemen cun duas uiaras mundialas, han pér culau, schau daventar carn e saung il *plaid* e la *canzun* dils dus gronds Romontschs.

Hans Erni sco era Gion Antoni Huonder ein stai secasai per in tschuppel onns a Glion, egl emprem marcau sper il Rein. Al pei d'ina dellas pli grondiusas muntognas, il *Péz Mundaun*, ha Erni creau e schau resonar ina gronda part de sias melodias; sillas ladas spatlas dil medem Péz, ha Huonder urentau il patratg dellas duas renomadas canzuns della libertad. Huonder ha fatg bia cun pauc, Erni bia cun bia!

Hans Erni: Sentupadas

In cudischet en honor dils 90 onns de Hans Erni cul tetel *Veta litterara – Ovra musicala*, 1957, ha dau caschun a pliras sentupadas cul grond um della canzun romontscha. Suenter la demissiun, era da redactur della *Casa Paterna*, 1947, habitava el a Tavau tier sia feglia. A Tavau ed en corrispondenza crodan interessantas informaziuns. Denter auter surdat el agl interpellader pliras scartiras manuscrettas, rars emprems exemplars de sias ovras. Ins surstat! En in scret d'entuorn 1930 pren el silla corna ils abus encunter ils falliments della tecnica e della cultura moderna enviers la natira. El sbetta denter auter la moda exagerada de realisaziuns d'arrundaziuns dil funs puril che lai svanir senza remischun plontas de confin e caglias d'untgida. Tenor el mettien ovras electricas memia spert pigns e gronds flums schetgs en lur letgs! Igl exagerau progress tehnic, senza risguard al beinstar digl ambient, vegni plaunsiu ad haver nau-schas consequenzas.

Cun bravura giuvenila seregorda el dil pli bi temps de sia veta sco scolast secundar e dil Proseminar a Roveredo, ils onns 1891–1898. Gia 1890, cun 23 onns vev'el giu la curascha iniziala d'edir in cudischet de canzuns per ses scolars de Trin, *La Rosetta*, 10 canzunettas a 2 vuschs per la giuventetgna romontscha. Era a Roveredo tonscha el per la plema. Quella ga en favur dell'instrucziun tudestga en sia scola taliana a Roveredo, mo era sco entruidament per scolas romontschas. Igl ei in cudischet cul tetel: *Der Anfang des deutschen Unterrichts*, bearbeitet von Hans Erni, Lehrer, 1896. Con sempel che sia moda de scrire era, in special dun de sempla clarezia, demuossa il suandont exempel:

24. Ilanz.

Ilanz ist die erste Stadt am Rhein. Sie hat nur 700 Einwohner. Fast alle Ilanzer sprechen deutsch und romanisch. – In Ilanz sind viele schöne Gasthäuser, ein neues Schulhaus und eine neue Kirche.

Durch Ilanz fliesst der Rhein. Über den Rhein führt eine lange hölzerne Brücke. Bei Ilanz mündet der Glenner in den Rhein. Er entspringt am Rheinwaldhorn und durchfliesst das Lungnez. Bei Ilanz führt eine eiserne Brücke über den Glenner.

Las preparativas per l'emprema *Surselva* vegnan fatgas da Roveredo ano. Ella compara 1898. Il medem onn vegn Erni eligius scolast secundar a Trin e cun quei eis el pli datier da chors, dirigents e cantadurs romontschs. El decuors d'in miez tschentaner dat ei en tut 8 *Surselvas*, la davosa 1952, mintgina intragliauter cun 40 canzuns. Suenter 40 onns, 1938, veva Hans Erni giu scret ina pintga contribuziun della historia dil cant romontsch, cul tetel: *40 onns Surselva*.

Igl origin de quella ordvart impurtonta publicaziun d'avon 100 onns ei de fixar el temps de sia dimora a Roveredo. Absolvend mintgamai ils cuors de repetiziun de 1892/94/96, munca vien en siu turnister mai in migliac fegls e partituras de canzuns romontschas. Ellas vegnevien cantadas dalla schuldada romontscha cun anim en uras de paus e ruaus. Da quei bi cant sonor s'entusiasmavien era ils officiers. Quei usit cantont el survetsch militar fuvì secontinuaus cun niev slonsch durant l'occupaziun 1914–1918. Leu pér, sco Erni relata, seigi il *Pur suveran*: Quei ei miu grep, quei ei miu crap, propi vegnius populars e generalmein cantaus. Colonel *Toni Mudest Cahannes* toleravi bugen dètgas prolungaziuns de pausas en favur della canzun romontscha!

En *40 onns Surselva* scriva Hans Erni: *L'idea d'edir ina collecziun de canzuns per chors virils deriva da signur maior e derschader Pieder Antoni Vincenz de Trun. Cuort suenter il cuors de repetiziun de 1896 supplichescha el mei d'edir las bias las canzuns romontschas cantadas el cuors – ed autras vitier...* Erni empermetta nuot. El saveva con vess che Alfons Tuor veva giu culla vendita de sias ediziuns dil Magnificat. Era savev'el con vess ch'ei mondi als Romontschs de spender in franc

per cudischs de canzuns, Maior Vincenz hagi denton buca cediu. El fuvi buca per nuot officier e cumandant! Denton arri-
van bunas novas d'ina partida chors della Sur- e Sutselva. Quei
dat curascha! Pren mira – l'ediziun de 500 exemplars dell'em-
prema Surselva sedemuossa per bia memia pintga.

Las *Surselvas*, ensemen cun auters sforzs ed autras differen-
tas ediziuns de canzuns, duevan daventar in mir encunter la
smanatschonta bova della germanisaziun de nosa canzun ro-
montscha. Il moviment neuasi dalla Bassa gia ella secunda me-
sasad dil 19avel tschentaner, cunzun da Turitg ano, fuva buca
pli de retener, quei tonpli che quella unda fulminonta chori-
stica, neuasi dalla Bassa, veva gia baul surpriu ed incantau il
Grischun, era las parts romontschas. Ei fuss secapescha sba-
gliau de crer che quei prighels della canzun fuvi buca entgierts
dals emprems umens della renaschientscha romontscha. Ils dus
umens, ils dus Gion Antonis Huonder e Bühler, naschi in suen-
ter l'auter 1824 e 1825, ein buca d'emblidar, in Georgius
Schmid de Carniec e biars auters, buca de tschintschar d'in
Caspar Decurtins, d'in G. H. Muoth, d'in Alfons Tuor, suandai
dagl ordvart impurtont um della canzun e della poesia, Sur
Flurin Camathias. Ins patratgi allas collecziuns de canzuns en 4
vuschs da Gion Antoni Bühler 1865 e 1870, per scolas gia 1857.
P. Baseli Carigiet s'engascha per la scola cun: Canzuns pellas
empremas classas de scola rurala, 1878. Medemamein publice-
schan Chr. Solèr e B. F. Arpagaus: Canzuns per las classas su-
periuras, 1882 e 1896, Alphons Stoffel: Alla giuventetgna, 6
novas composiziuns – de tempra popularisonta.

In'emprova d'ediziun per cant scolastic da Alfons Tuor vegn
buca sustenida dal cantun. In pugn de culminaziun per quei
temps, 1905, munta la *Merlotscha* da Flurin Camathias. Sil-
suenter s'engascha il cantun pli e pli per il cant scolastic. Ina
glisch en quella battaglia encunter la tudestgaziun della canzun
ei 1852 la fundaziun dil *Chor viril Ligia Grischa* a Glion cun il
clar intent de cultivar la canzun indigena. Quei vegn demon-
strau 1864 a Berna ella catedrala culla canzun *A Trun sut igl
Ischi*, da Ignaz Heim e Gion Antoni Huonder.

E buca d'emblidar ils poets romontschs. Els han stuiu vegnir
allarmai, e prominents sepresentan gia pulit el temps della scu-

miada dil tschentaner. Beinenqual stueva vegnir stuschaus e supplicaus. Hans Erni selubeva perfin de dictar al grond G. H. Muoth il ritmus dils vers ch'el anflava ils megliers per sia composiziun. In Alfons Tuor steva sin posta. Il giuven Flurin Camathias che arrivava cun entirs bratschs poesias spitgontas sin bi vestgiu musical. Novs poets entscheivan cul temps a sittar neuasi dalla tiara cun lur agids poetics, in dr. Aluis Tuor-Steinhauser, era gia in Carli Fry, in Sep Mudest Nay e tons auters.

Suenter 1905 dat Hans Erni buca pli scola. Uffecis politics che cloman el. Silsuenter decennis alla liunga redactur de gasettas, Il Grischun, la Casa Paterna. E remarcabel, sper tut quella lavur administrativa, panzierens cun ediziuns ad atgna resca, stueva tuttina neu la lavur creativa, la composiziun che steva ad el a cor. En connex culla preparaziun della Surselva VII, 1938, relata Erni quasi seperstgisond d'haver priu en quella 14 de sias atgnas composiziuns: *Per l'ina hai jeu componiu ils dus davos onns in grond diember canzuns romontschas per chor viril, e per l'autra ein era nos vegls cooperaturs Lavater, Dolf, Sialm, Töndury, Denéréaz, Pestalozzi, Biert, Maisen ed ils novs amitgs Willi Rössel, Ernst Kunz, G. G. Montalta, Otto Kreis, Andrea Augustin semess cun entusiassem el survetsch della buna caussa...*

Hans Erni fuva naschius en in temps, 1867, cun tuttavia pulit tschaffaus da veglias tradiziuns. El enconuscheva la canzun populara de siu vitg e della cuntrada, per part gia murenta. Pli-ras gadas s'exprima Erni en sias scartiras sur della 'vera canzun populara', sur de siu character, sur de sia muntada de pli baul. Mo sin sia bandiera de veta occupativa metta el en grondas letras la *nova canzun*, buca pli quella ord la bucca della tatta, mobein quella componida, messa a ferm, nunballuccont, en notas, e quei cun differenta manifestaziun sociala ed artistica, material purschiu en moda veseivla e franca als numerus chors naschents. In product, en sia idea, neuasi dalla Bassa. Ins patratgi in mument al remarcabel musicolog, organisatur, editur e componist *Hans Georg Nägeli*, 1773–1836, che fa l'entschatta, suandaus dad umens de siu caliber, componists e dirigents de vaglia. Ins ei surstaus d'endriescher che in *Ser Beat Liver* edescha in cudischet de canzuns: *Canzuns da duas*

vuschs tiers igl cont elementar en scolas, componidas da Hans Georg Nägeli. Messas en rumontsch tras Beat Liver, I. part 1837 – gia in onn suenter la mort de Nägeli, 1836.

Erni saveva secapescha che quei grond moviment cantic derivava neuasi dalla Bassa. Ei fuva leu l'unda patriotica d'ina nova Svizra, era de defensiun enviers tuttas modas d'inimitgs. Daco vess quella tempra buca dui pigliar fiug era el Grischun cun tonta historia defensiva? En empremas fasas, en tiara romontscha, in *Gion Antoni Huonder* cun fermes plaids de defensiun: *Tirans han empruau co'ls Grischs fan truament!* Hans Erni scriva zanza en connex cun l'ediziun Surselva III, 1906: *La canzun patriotica dominescha era cheu (Surselva III), mo ses texts dagiran buc da saung sco quels de tshellas ediziuns.*

Che pli tard tut outra tematica predominescha en nossa canzun a 4 vuschs e per las scolas, ei pli che enconuscent. Ins tratgi a: Il matg ei ussa a strada! Cun la midada dil cuntegn stueva era il componist sefatschentar. La finala era el ch'elegeva las poesias ch'el leva trer ad ault.

Buca pli il ravugl della casa, unius de mats e mattaus, devan cheu lur canzuns dallas qualas ins enconuscheva buc igl origin e che vegnevan dadas d'ina generaziun a l'otra. Cheu stueva tut esser fermu, il text, il baghetg tonal, il dirigent cun si'autoridad, cul bastun directur, la bitgetta; plinavon las cantaduras ed ils cantadurs unissona a garnugl, organisadas las emprovas, stuevan neu musicalias, stuevan vegnir dai concerts e cantar sin fiastas de cant. E tgei fuss quei tut stau senza il public, igl auditor beinvulent ed incantau?

Denton, quei niev cant, tgei forza unificonta en viarva romontscha, en compactidad sonora! Ils componists vegnan stignai sut il giuv dil reginavel della poesia, e tgei contribuziun ideala davart dils poets. Els ein cumpigliai en moda fundamentala! Ed Erni punctuescha en plirs loghens ch'ils poets survegnien anavos lur poesias en vestgiu musical, e sco transportadas siado en novas, aultas sferas. E pren mira, era aunc oz sefruscha il poet ses mauns sch'il componist tschappa e metta in de ses texts en musica. Ils plaids van tras bia buccas, vegnan udi da mellis.

Sper la semplia canzun, beinduras vigurusa e pompusa, scarta Erni tuttavias buc la pli pretensussa, artistica. Denton sbetta el

products fantastics ed artificials... Era las canzuns pli grevas e pli modernas della collecziun Surselva sesperdan mai en extravaganzas e fuormas nuncantablas.

Igl ei interessant de veser cun tgei evidenza ils emprems umens della canzun nova romontscha sentevan il prighel smanatschont denton era ils remiedis de stinschentar in svilup gia en fermatura. Menar anavos rodas d'in destin ei adina in grev cunfar. Con cumadeivla la massa material de canzuns de lungatg tudestg che steva a disposiziun. Igl ei ina mesa miracla che la viulta ei stada pusseivla. Per autras spartas de nies cunfar romontsch fuss quei in grond exempel.

Co lev'ins scaffir ella secunda mesadad dil 19avel tschentaner in scazi sufficient de canzuns romontschas per tons chors existents ed en vesta? Poesias ord temps vargai, poets vivents dev'ei. Mo l'elecziun tenor gust e basegns reducida. E nua ils componists romontschs? Els fuvan sin vegnir.

En quei connex serestrenschin nus cheu ad enzacontas damondas partenent la canzun prida per romontsch. Co stueva da lezzas uras vegnir procediu per esser en possess d'ina tala? Il sempel auditori quenta senz'auter che ina composiziun cantada per romontsch seigi veramein romontscha, era en vestgiu musical jester. Ed igl ei atgnamein commovent de constatar che il plaid sonor de nossa viarva tschaffa e fa emblidar tuts ils dubis.

Ils luvrers responsabels ella vegna dil cant argumentan quei fatg pli differenziadamein. Entuorn 1890 vesevan els ch'ils chors mavan per gronda part la via lada della cumadeivladad, prendend dalla Bassa canzuns tudestgas per lur chors. En *40 onns Surselva* relata Erni cun sterment coi steva en quei grau en tiara romontscha. Il bi exempel della *Ligia Grischa*, che conta gia 1864 cun slontsch *A Trun sut igl Ischi*, ella catedrala de Berna, resta per gitg ualti isolaus.

La canzun la pli romontscha ei segiramein quella che vegn creada d'in poet e d'in componist della tiara. All'entschatta buca raschieni de vegnir realisau en duida moda. Ins savess reducir las pusseivladads d'elecziun de canzuns a 4 categorias:

1. La canzun tudestga ni d'auters lungatgs jasters
2. La canzun componida da musicists jasters cun texts ro-

romontschs, cun agid de versiuns verbalas per la capientscha dil text

3. Canzuns da poets e componists romontschs
4. Finalmein la canzun jastra dil taliter, cun sutta-poner ils plaids romontschs en translaziun, substituend ils plaids d'entschatta, cun ils quals la composiziun fuva zacu stada realisada.

Igl ei remarcabel co Hans Erni rubrichescha! Secapescha che la canzun dil tuttafatg tudestga stueva vegnir evitada. Co s'enschignar auter che de tonscher sur confins per agid? Per realisar quel, animava Erni ils poets romontschs. La canzun de quella natira, il componist jester che semurtira cul cuntegn d'in text romontsch, accepta el per canzun romontscha. Il componist sespruava gie seriusamein de secapir viaden el patratg e la tempra romontscha. Secapescha che texts d'uiara fuvan in temps tabu tscheu e leu, silsuentar pli humans.

Per Hans Erni fuva in tut auter cass il metter sut ina composiziun jastra, cun text jester, la versiun romontscha. Quella canzun numna Erni trasatras *tudestga, jastra*.

1938 plaids Erni dal grond svilup cantic. Dapi lu ein novs 60 onns spirai. Ils chors ein serefatgs, il mund pli aviarts. La musica, il cant vargan confins stretg linguistics, els ein de tempra internazionala. Era il niev auditori ha aunc adina tschaffen della sonora e biala canzun semplia. Mo el tschaghegna era cun interess sur ils confins restrenschis. Sch'ins repassa ils programs hodierns de concerts e fiastas, s'empostan claramain las midadas de gusts e giavischs. E la finala! – danunder recaltgan nos componists lur savida, lur rigurusa formaziun de mistregn musical? Segiramein buc en tiara mo romontscha! Filosofar sur della funcziun dil plaid ella canzun, co quel meina la plema dell'inspiraziun dil musicist, dess in entir cudisch! Ins stuess era s'orientar che la musica sin plaids vegn da tut in auter tschiel. Ella ei destinada ed el cass de pigliar entuorn veta al poet, pronunziand il versichel latin:

*Bis orat qui bene cantat
Dublamein ura tgi che bein conta*

